

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E-mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Департаменти (управління) освіти і науки
обласних, Київської міської державних
адміністрацій

Інститути післядипломної педагогічної
освіти

Про пріоритетні напрями роботи психологічної
служби у системі освіти на 2019/2020 н.р.

З метою подальшої реалізації статті 76 Закону України «Про освіту» Міністерство направляє для використання в роботі аналітичні матеріали про діяльність психологічної служби, забезпечення закладів освіти практичними психологами і соціальними педагогами у 2018/2019 н.р. та рекомендації щодо пріоритетних напрямів психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу учасників освітнього процесу.

Додаток: на 22 арк.

Перший заступник Міністра

Павло ХОБЗЕЙ

Березіна Н.О., 481-32-31,
Флярковська О.В., 248-21-95

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
№1/9-462 від 18.07.2019

5130210569

Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2019/2020 н.р.

У системі освіти України відповідно до статті 76 Закону «Про освіту» діє психологічна служба, що забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти, соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти. Діяльність психологічної служби у системі освіти України здійснюється практичними психологами, соціальними педагогами, методистами та директорами (завідувачами) навчально-методичних кабінетів/центрів/лабораторій.

Сучасні тенденції розвитку освіти формують загальне спрямування діяльності психологічної служби у системі освіти України.

Концепція Нової української школи передбачає перезавантаження української освіти з оновленням існуючого алгоритму професійної діяльності та переглядом методології роботи з учнями, батьками, вчителями; зміну акцентів та пріоритетів з процесу на результат з використанням ефективних методів практичної психології та соціальної роботи. Саме психологічна служба покликана навчити як жити в злагоді з самим собою і з іншими, і як вступати в стосунки зі світом, щоб життя приносило задоволення. Тому першочерговим завданням працівників психологічної служби є пошук дієвих засобів і методів профілактичної, корекційної, просвітницької та розвиткової діяльності.

Лише за умови наявності висококваліфікованих фахівців психологічної служби у системі освіти України, які добре розуміють свою місію, глибоко усвідомлюють проблеми сучасної освіти, розмірковують над пошуком шляхів і засобів їх ефективного розв'язання та усвідомлюють свою моральну відповідальність перед майбутніми поколіннями, можна здійснити якісні та результативні реформи.

Напрями діяльності працівників психологічної служби:

діагностика – виявлення причин труднощів у навчанні, інтелектуальному розвитку, соціально-психологічній адаптації; вивчення та визначення індивідуальних особливостей динаміки розвитку особистості, потенційних можливостей в освітньому процесі, професійному самовизначенні;

профілактика – своєчасне попередження порушень у розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям в освітньому процесі;

корекція – усунення виявлених труднощів соціально-психічного розвитку здобувачів освіти, зниження ризиків проблем адаптації до освітнього середовища, схильності до залежностей та правопорушень, різних форм девіантної поведінки;

освітня діяльність – форма активного співробітництва, направлена на удосконалення, розвиток, формування особистості;

консультування – багатофункціональний вид індивідуальної та групової роботи, спрямований на вирішення запитів, з якими звертаються учасники освітнього процесу;

зв'язки з громадськістю – діяльність, спрямована на досягнення взаєморозуміння, співпрацю між окремими особами, колективами, соціальними групами, організаціями, державними органами управління;

просвіта – формування психологічної та соціальної компетентності учасників освітнього процесу.

Розвиток психологічної служби системи освіти

За результатами аналізу даних із регіонів у 2018/2019 навчальному році кількість фахівців психологічної служби становила 22 783 осіб. Із них: практичні психологи – 14 918, соціальні педагоги – 7 050, методисти – 815 осіб.

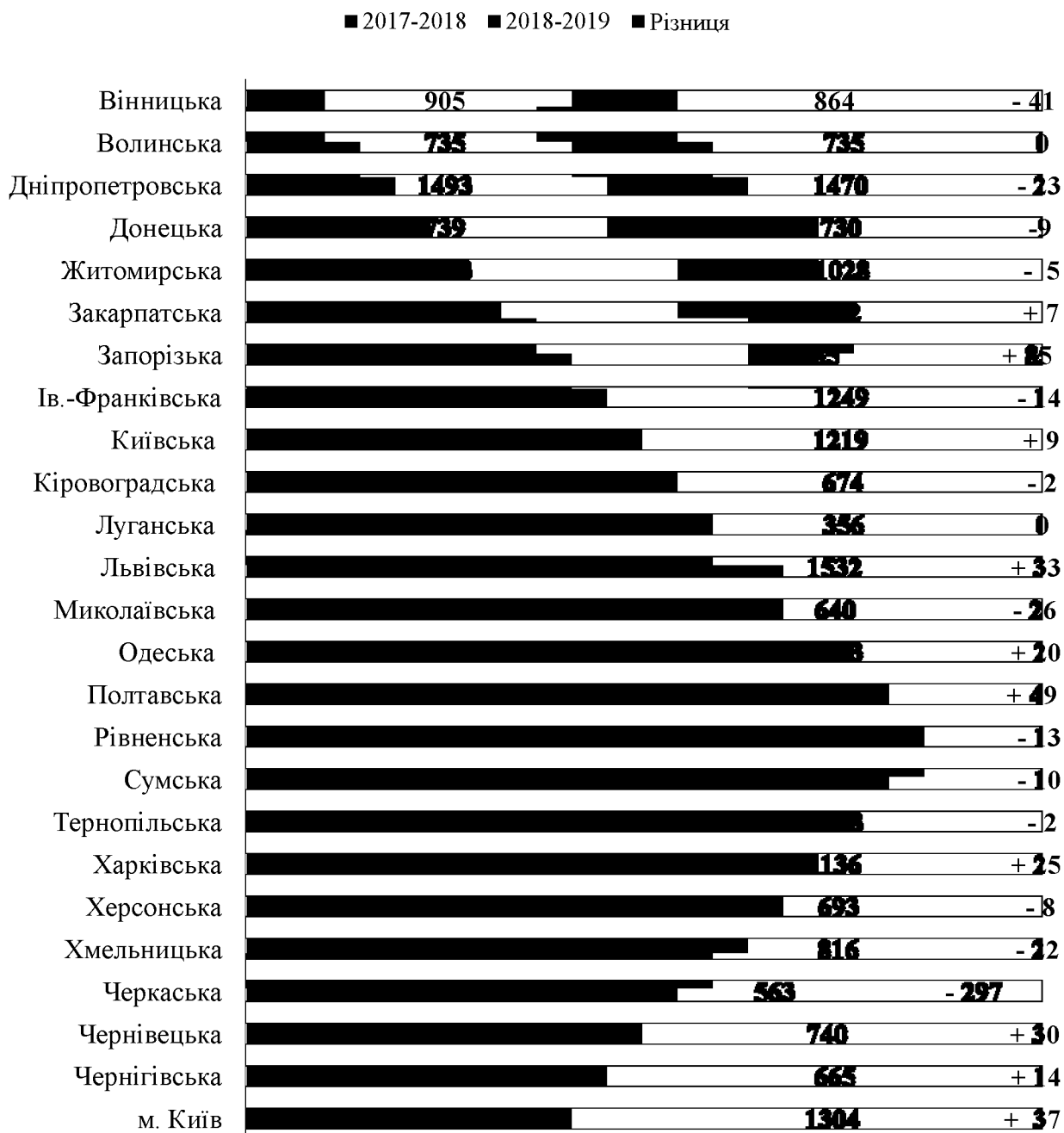
За узагальненими даними, що були надані навчально-методичними центрами/кабінетами/лабораторіями психологічної служби у 2018/2019 н.р. забезпеченість практичними психологами та соціальними педагогами у закладах освіти на сьогодні має тенденцію до зменшення посад працівників психологічної служби. У порівнянні з попереднім навчальним роком кількість практичних психологів та соціальних педагогів зменшилася на 195 осіб: психологів на 152, соціальних педагогів на 43 особи. Одночасно спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення посад методистів на 48 фахівців.

Загалом чисельності працівників психологічної служби зменшилася на 147 осіб.

Заслуговує на схвалення діяльність органів управління освітою щодо збільшення кількості практичних психологів і соціальних педагогів у закладах освіти, зокрема у Полтавській, Одеській, Київській, Чернівецькій, Львівській Запорізькій, Харківській Чернігівській областях.

Велике скорочення практичних психологів і соціальних педагогів відбулося у: Черкаській – 297 осіб, Вінницькій – 41 особа, Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківська, Кіровоградській, Миколаївській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій областях (від 2 до 23 осіб).

Кількість фахівців психологічної служби

Маємо зазначити, що показник забезпеченості навчальних закладів посадами соціальних педагогів значно нижчий від показника забезпеченості посадами практичних психологів.

За узагальненими даними, що були надані обласними навчально-методичними центрами, кабінетами психологічної служби системи освіти та науково-методичними центрами практичної психології і соціальної роботи, у 2018/2019 н.р. забезпеченість практичними психологами у закладах освіти (у ставках) становила 11 240,25 що складає 62,28 % від загальної потреби, соціальних педагогів – 5 122,25 ставок, тобто 48,80 %. Таким чином, середній показник від потреби наявних ставок становить 57,33 %.

Слід зазначити, що на повну ставку працюють 6 705 практичних психологів; на 0,75 ставки – 1 891 особа; на 0,5 ставки – 4 982 особи; 0,25 ставки – 1 686 особи.

Соціальні педагоги на повну ставку працюють – 2 861 особа, на 0,75 ставки – 954 особи, на 0,5 ставки – 2 431 особа, 0,25 ставки – 1 064 особи.

Забезпеченість кабінетами працівників психологічної служби

Забезпеченість кабінетами практичних психологів закладів освіти України загалом становить: окреме приміщення – 56 %, суміщені – 40 %, відсутній кабінет – 4 %.

Зокрема у Дніпропетровській області забезпеченість окремим кабінетом становить 78 %, Київській – 70 %, а найнижчий відсоток забезпеченості окремим кабінетом у Івано-Франківській області – 27 %, Тернопільській області – 35 %.

Маємо зазначити, що показник забезпеченості кабінетами соціальних педагогів значно нижчий: окреме приміщення мають – 36 %, суміщені – 60 %, відсутній кабінет – 4 %.

Зокрема у Дніпропетровській та Київській областях забезпеченість соціальних педагогів окремим кабінетом становить по 54 % і це є найвищий показник.

Разом з тим маємо зазначити, що у Вінницькій, Львівській, Хмельницькій областях досить не погано працюють над тим, щоб забезпечити всіх фахівців кабінетами (100 %), фахівці психологічної служби Волинської, Донецької, Дніпропетровської, Закарпатської Кіровоградської, Чернівецької областей та м.Київ також забезпечені на 99-98 % не зважаючи на те, що є суміщені робочі місця. Забезпеченість кабінетами фахівців психологічної служби інших областей потребує покращення відповідно до чинних вимог.

Навчально-методичним центрам/кабінетам/лабораторіям психологічної служби бажано спланувати роботу з урахуванням нижчезазначених пріоритетних напрямів діяльності.

Отже, керівникам обласних, районних, міських департаментів (управлінь) освіти і науки у новому навчальному році необхідно вжити заходів щодо забезпечення закладів освіти, в тому числі навчально-методичних центрів/кабінетів/лабораторій психологічної служби у системі освіти районного (міського) і обласного рівнів, працівниками психологічної служби відповідно до нормативів чисельності та кабінетами.

Діагностична робота

Психодіагностика в системі практичної роботи психолога має свої особливості, чим відрізняється від традиційної дослідницької діагностики. З огляду на широкий спектр функціональних обов'язків та напрямів діяльності практичного психолога, вона має займати не багато часу, бути простою і доступною в обробці та аналізі, а її результати формулюються з використанням лексичних засобів у контексті педагогічної термінології, що дасть можливість ефективно побудувати процес подальшого психолого-педагогічного супроводу.

Практичні психологи та соціальні педагоги у 2018/2019 н.р. діагностували 6 351 571 учасників освітнього процесу, з яких індивідуальною діагностикою було охоплено 1 308 491 особу, а саме: 977 589 здобувачів освіти, 131 988

педагогічних працівників та 198 914 батьків, групою – 5 043 080 осіб, а саме: здобувачів освіти 4 134 001 особа, педагогічних працівників – 401 489 осіб, батьків – 504 590 осіб.

Психодіагностика в діяльності практичного психолога має бути спрямованою на інформаційне та прикладне забезпечення процесу супроводу навчання та розвитку дітей. Психодіагностичні дані необхідні:

- для складання соціально-психологічного портрету дитини (опис її особливостей розвитку та взаємодії з оточуючими, потенційних можливостей та труднощів);
- для визначення цілей і завдань, стратегій надання підтримки здобувачам освіти, що мають труднощі в навчанні, спілкуванні та психічному здоров'ї;
- для вибору засобів і форм психологічного супроводу здобувачів освіти відповідно до властивих їм особливостей навчання і спілкування.

Психодіагностична діяльність працівника психологічної служби має ґрунтуватися на певних принципах її організації:

1. Відповідність обраного діагностичного підходу, конкретної методики цілям і завданням ефективного супроводу. Тобто методика, яка використовується, має виявляти саме ті психологічні особливості дитини, знання яких необхідні для побудови ефективної взаємодії з нею, використання ефективних стратегій навчання та розвитку, та надання якісних освітніх послуг.

2. Результати вивчення особливостей розвитку дитини формулюються зрозумілою педагогам і батькам мовою (за винятком особистої інформації).

3. Прогностичність методів, які застосовуються. Результати діагностування дають можливість прогнозувати подальший розвиток психічних функцій, попереджати можливі труднощі. Наприклад, вивчення психологічної готовності дитини до школи дає можливість спрогнозувати труднощі процесу адаптації до закладу освіти дітей з низьким рівнем готовності і вчасно організувати відповідну підтримку і психологічну допомогу.

4. Розвиваючий потенціал методу, тобто можливість отримання розвивального ефекту в процесі самого вивчення та побудови на його основі програм розвитку.

5. Економічність організаційних затрат. Для проведення добирається методика, яка є стислою за змістом, багатofункціональною, яку можна проводити як фронтально, так і індивідуально, вона є легкою в обробці і однозначною в оцінці отриманих даних.

На виконання п. 3.1. Наказу МОН України від 08.08.2017 № 1127 «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби на період до 2020 року», Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи розроблено методичні рекомендації «Застосування діагностичних мінімумів у діяльності працівників психологічної служби».

Діагностичний мінімум розміщений за посиланням: <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovod-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/navchalno-metodychni-materialy-dlya-psycholohiv/psychodiahnostychna-robota/> та на сайті Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи.

Запропонований перелік діагностичного інструментарію допоможе психологам у доборі необхідних методик залежно від предмету дослідження.

Добре продумане планування визнається найважливішою умовою раціональної організації роботи, якісної, ефективної та цілеспрямованої діяльності.

Також Міністерство освіти і науки України рекомендує працівникам психологічної служби застосовувати у своїй діяльності циклограми. Циклограми розглядаються як ефективний інструмент, що дозволяє усвідомити обсяг роботи, яку необхідно виконати впродовж року, проаналізувати наявні ресурси для ефективної діяльності психологічної служби закладу освіти в цілому, бажаний результат. Для ефективної організації діяльності важливо дотримуватися відповідного управлінського циклу – періодичного повторення всіх основних завдань та функцій (видів) діяльності. Річний цикл є найбільш загальним, він містить принципові моменти організації діяльності кожного з фахівців психологічної служби. Визначення циклів у діяльності дає змогу скласти відповідну циклограму роботи, яка оптимізує та спрощує діяльність фахівця.

Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи розроблено методичні рекомендації орієнтовні циклограми діяльності працівників психологічної служби різних типів закладів освіти. Розроблені матеріали розміщено за посиланням: <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/navchalno-metodychni-materialy-dlya-psycholohiv/psychodiahnostychna-robota/> та на сайті Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи за посиланням: <http://lib.iitta.gov.ua/709623/1/%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%B3.pdf>

Циклограма орієнтує фахівця на виконання обов'язкових видів робіт, проте не вказує на поточну діяльність, яка передбачає ведення журналів, оформлення індивідуальних карток здобувачів освіти, протоколів діагностичних обстежень, групове чи індивідуальне консультування учасників освітнього процесу: педагогів, батьків, учнів, які здійснюються за потребою та найчастіше мають запитальний характер.

Запланувати такі запити дуже важко, тому у процесі тижневого, денного планування фахівці резервують час для виконання цих видів робіт.

За потреби психологи можуть рекомендувати батькам та педагогічним працівникам звертатися до ІРЦ для глибинної оцінки потреб.

Профілактична робота

Профілактична робота працівників психологічної служби – це система заходів, спрямованих на охорону психічного здоров'я, попередження неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства, відхилень у розвитку особистості, виникнення конфліктів та проблем у міжособистісних стосунках, на запобігання створенню конфліктних ситуацій у освітньому процесі.

Найважливішими напрямками профілактичної роботи в закладі освіти є:

- профілактика стресових і постстресових станів, пов'язаних із природними та технічними катастрофами;

- попередження виникнення надмірної психологічної напруги в суспільстві, що переживає кризові явища (економічні та політичні кризи, міжетнічні, міжконфесійні конфлікти тощо);
- робота з попередження відхилень у психічному розвитку дитини, які пов'язані із сімейними проблемами;
- профілактика порушень у психічному та особистісному розвитку здобувачів освіти;
- профілактика девіантної поведінки молоді (правопорушення, пияцтво, наркоманія, токсикоманія) тощо.

Профілактична робота працівників психологічної служби закладу освіти має бути націлена на створення таких умов навчання та виховання, які б сприяли гармонійному психічному та особистісному розвитку здобувачів освіти. Такими умовами є:

- увага до адаптації до нового життя з його вимогами й труднощами;
- диференціація та індивідуалізація навчання, спрямовані на виявлення інтересів і схильностей кожної дитини, розвиток її здібностей, творчих можливостей;
- рання профілактика педагогічної занедбаності дітей і підлітків;
- сприятливий психологічний клімат у кожному із класів закладів освіти та спираючись на щорічні звітні дані практичних психологів та соціальних педагогів, з'ясували, що профілактичною (індивідуальною) діяльністю було охоплено 549 994 здобувачів освіти, 108 309 педагогічних працівників та 202 219 батьків, інших законних представників; профілактичною (груповою) – 2 625 731 здобувач освіти, 426 206 педагогічних працівників та 609 371 батьків, інших законних представників.

Під час проведення профілактичної роботи працівникам психологічної служби рекомендуємо використовувати профілактичні програми переможців III етапу Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Профілактичні програми», які отримали гриф Міністерства освіти і науки України, а саме:

- авторська програма Літньої профілактичної школи «Час обирати». Авторський колектив: Головка А. В.;
- профілактична програма «Стрес як ресурс». Автор: Грабчак Наталія Миколаївна;
- профілактична програма «Психологічний театр як інтерактивний метод профілактики відхилень в особистісному розвитку та поведінці учнів». Автор: Садова Інна Вікторівна;
- профілактична програма: «Безпечна поведінка підлітків в Інтернеті». Автор: Олексин Оксана Ігорівна;
- програма профілактичних занять для учнів молодшого шкільного віку «Жити в злагоді з собою та іншими». Автор: Константинова Леся Миколаївна;
- профілактична програма «Ми та конфлікт». Автор: Міщенко Надія Миколаївна.

Вищезазначені авторські програми розміщено за посиланням: <https://imzo.gov.ua/vseukrains-kyu-konkurs-avtors-kykh-prohram-praktychnykh-psykholohiv-i-sotsial-nykh-pedahohiv-novi-tekhnohii-u-noviy-shkoli/avtors-ki>

prohramy/ Інші профілактичні програми розміщено за посиланням: <https://docs.google.com/document/d/1zi31pjwMLqRSjoXpe5vFCkPd18Sqs2JbSYeOITyfgk/edit>

Акцентуємо увагу на збереженні і зміцненні психічного здоров'я учасників освітнього процесу. Взаємовідносини між дітьми, дітьми і дорослими в закладі освіти мають величезний вплив на становлення особистості учнів і їх подальшу соціалізацію. Трапляються випадки, коли підтримка дисципліни в класі або групі здійснюється за допомогою тілесних покарань і заходів психічного впливу, що принижують гідність людини. Насильство в закладах освіти має різну природу і характер, проявляється як у формі одноразових насильницьких дій, так і у вигляді постійних знущань, принижень і систематичного цькування (булінг).

Працівники психологічної служби прийняли 48 590 запитів від учасників освітнього процесу щодо питання протидії домашньому насильству. Зокрема, з боку батьків надійшло 15 177, з боку педагогічних працівників – 12 869, з боку дітей – 16 325 та з боку інших зацікавлених осіб – 4 219 звернень.

Також, працівники психологічної служби прийняли 86 548 запитів від учасників освітнього процесу щодо питання протидії булінгу (цькуванню) у закладах освіти. Зокрема, з боку батьків надійшло 27 772 звернень, з боку педагогічних працівників – 23 108, з боку дітей – 30 178 та з боку інших зацікавлених осіб – 5 490 звернень.

З питання щодо протидії мобінгу педагогічних працівників до психологів та соціальних педагогів надійшло 5 410 звернень.

Незважаючи на масштабність і складність проблеми, система освіти має великі можливості для профілактики насильства. Її професійний і організаційний ресурс, сфера соціального впливу дозволяють здійснювати комплексний і системний вплив на всіх учасників освітнього процесу з метою формування моделі поведінки, заснованої на взаємній повазі та недопущенні насильства в міжособистісних відносинах, спільній діяльності.

Розроблено та затверджено методичні рекомендації для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю, щодо проведення інноваційних заходів з метою формування у дітей та молоді нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству (лист МОН від 18.05.2018 № 1/11-5480).
Режим доступу:

<https://drive.google.com/file/d/1GUyUiXyeQr3z6X0MWd7mf2AFVaeGFF5/view>

Забезпечено розроблення та затвердження освітніх програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству і проведення в закладах освіти виховної роботи та інформаційно-просвітницьких заходів з батьками та дітьми із цих питань. Розміщено перелік освітніх програм із питань запобігання та протидії домашньому насильству на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за посиланням:

<https://drive.google.com/file/d/1kdBNPKwOfNWwoLNI5RaJlvfro7oazdUw/view>

Перелік діагностичних методик з виявлення домашнього насильства відносно дітей для використання у своїй діяльності працівниками психологічної служби розміщено за посиланням:

<https://drive.google.com/file/d/1PU6kXEiObtVgUSF0ei5hGpWnYWb5TsD0/view>

Також перелік професійного інструментарію фахівців психологічної служби системи освіти України (постійно оновлюється та доповнюється) для роботи з цими та іншими категоріями учасників освітнього процесу розміщений на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за посиланням: <https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psychologiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/>

Корисні матеріали щодо запобігання та протидії насильству

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)».

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>

4. Закон України «Про освіту». – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

5. Конвенція Ради Європи про попередження насильства щодо жінок та домашнього насильства та боротьбу з цими явищами. – Режим доступу: <http://www.coe.int/fr/web/stop-violence-against-women-ukraine/publications/project>

6. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_669

7. Положення про психологічну службу у системі освіти України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>

8. «Нова українська школа»: концептуальні засади реформування середньої школи. – Режим доступу:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

9. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 № 564/863/945/577.

10. Наказ МОН України від 28.10.2014 № 1/9-557.

11. Лист МОН України від 29.09.2014 № 1/9-498.

12. Лист МОН України від 07.12.2017 № 2229.

13. Лист МОН України від 02.10.2018 №1 047.

14. Лист МОН України від 20.03.2018 № 1/9-168.

15. Лист МОН України від 18.05.2018 № 1/11-5480.

16. Лист МОН України від 29.01.2019 № 1/11-881.

17. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 26.03.2018 № 22.1/10-709.

18. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 29.03.2018 № 22.1/10-817.

Одним із методів роботи з протидії насильства може бути медіація.

Медіація в закладах освіти є найбільш ефективним способом розв'язання конфліктів, оскільки надає дитині можливість висловитись і бути почутою, вчить дітей, слухати і поважати інших, запитувати, уточнювати, усвідомлювати свої вчинки і почуття, дозволяє працювати із самим конфліктом, не занурюючись у

глибинні психологічні проблеми, забезпечує більш тривалі результати, ніж індивідуальна консультація, чи інші методи розв'язання конфліктів.

Шкільна медіація у різних її формах поширена в усьому світі, країни на всіх континентах об'єднані спільними цінностями шкільної медіації.

Створення шкільних служб порозуміння в закладах освіти рекомендовано листом Міністерства освіти і науки України від 13.09.2010 № 1/9-623 «Щодо подолання злочинності серед неповнолітніх та організації профілактичної роботи» (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-623290-10>)

У листі МОН від 27.06.2019 № 1/9-414 «Деякі питання щодо створення у 2019/2020 н. р. безпечного освітнього середовища, формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок» (режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1Ap6C0f7v3EkdWcCAjhe38h5TUh6p-dc/view?fbclid=IwAR17rMpiDcqm9WISUPc63iKEEJJqyjwxolBdYAXnACQWbGthYUXIDU8CCk>) зазначається, що конфлікти між різними учасниками та учасницями освітнього процесу, проблеми цькування (булінгу) і насильства в шкільному середовищі найчастіше стають перепорою для формування у школярів таких цінностей як толерантність, повага, підтримка, порядність, гармонійне спілкування та співіснування у суспільстві.

Корекційна робота

Корекційна робота в діяльності практичного психолога закладу освіти є найскладнішою і найвідповідальнішою.

Основною метою корекційної роботи зі здобувачами освіти є сприяння їхньому повноцінному психічному та особистісному розвитку.

Корекційна робота зі здобувачами освіти ґрунтується на таких основних принципах:

1. Єдність діагностики і корекції. Корекційній роботі передують діагностика.
2. Діяльнісний принцип корекції. Основним засобом корекційного впливу є взаємодія дорослого і дитини.
3. Орієнтація на зону найближчого розвитку дитини. Корекційна робота з дитиною не матиме ефекту за межами зони найближчого розвитку.
4. Спрямованість корекційної роботи «зверху донизу», тобто на створення оптимальних умов для розвитку вищих психічних функцій, які сприятимуть компенсації недоліків елементарних психічних процесів.
5. Принцип нормативності, тобто орієнтація під час проведення корекційної роботи та оцінювання її ефективності на еталони розвитку у певному віковому періоді.
6. Врахування системного характеру психічного розвитку. Корекційна робота спрямовується на усунення причин відхилень у розвитку.
7. Корекційна робота має розпочинатися з тієї «точки», з якої почалися відхилення від оптимальної програми розвитку.

Отже, корекційна робота як напрям діяльності практичного психолога полягає в подоланні визначених проблем, труднощів, шкідливих звичок, негативних емоційних станів тощо у здобувачів освіти; здійсненні психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та

інтелектуальному розвитку і поведінці, подоланні різних форм девіантної поведінки тощо.

Міністерство освіти і науки України рекомендує використовувати у роботі корекційні програми розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» за посиланням:

https://docs.google.com/document/d/1jjQzAxFTFXdzVBaYu5OxcpqMz9gxhmtz_IsEJDisfnM/edit

Корекційна робота практичного психолога спрямована на підвищення загального рівня розвитку дитини, заповнення прогалин її попереднього розвитку і навчання, розвиток недостатньо сформованих вмінь та навичок, підготовку дитини до адекватного сприйняття навчального матеріалу тощо. У 2018/2019 н.р. практичними психологами корекційною (індивідуальною) роботою було охоплено 431 464 здобувачів освіти, 22 389 педагогічних працівників та 27 632 особи батьків, інших законних представників; корекційною (груповою) роботою охоплено 3 028 956 здобувачів освіти, 45 712 педагогічних працівників та 152 351 батьків, інших законних представників.

На сьогодні активно впроваджується інклюзивна освіта. Державна політика у галузі освіти спрямована не лише на отримання учасниками освітнього процесу з особливими потребами знань, умінь, навичок, а на формування ключових компетентностей на їх основі, які сприятимуть вмінню через спілкування знаходити порозуміння з іншими людьми, облаштовувати власне життя й бути корисним сім'ї, громаді, суспільству. З дітьми з особливими освітніми потребами працюють усі працівники закладу освіти, зокрема і практичні психологи та соціальні педагоги. На допомогу практичним психологам, педагогам, які працюють в умовах різних спеціальних та інклюзивних закладів освіти розроблено корекційно-розвиткові програми для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Програми розроблені на основі Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, їх зміст структурований за спірально-концентричним принципом, який передбачає неперервне розширення і поглиблення знань та повторне вивчення певних тем із метою глибшого проникнення в сутність явищ та процесів відповідно до вікових особливостей дітей.

Перелік корекційно-розвиткових програм для спеціальних загальноосвітніх закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами розміщено за посиланням: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/>

У кожній школі фахівець має підготувати учнів, а також їхніх батьків до здорової взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами (ООП). Проводити тренінги, лекторії, семінари, консиліуми, під час яких будуть зруйновані стереотипи щодо спільного навчання. Якщо ж психолог увійде в спеціальну команду супроводу дитини з ООП, він має забезпечити психологічний супровід навчання, а ще – консультувати вчителів та батьків щодо створення ефективних умов для цієї дитини. Утім, фахівець не повинен виконувати обов'язки дефектолога, тож власне заняття та допомога в навчанні — не його сфера діяльності, але він може звернутися до фахівців інклюзивно-ресурсних центрів за консультацією.

Кожний з фахівців оцінює прояви дитини щодо тієї галузі, у якій він компетентний. Основні функції психолога:

- участь у складі команди психолого-педагогічного супроводу;
- психологічний супровід дитини з ООП;
- надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП;
- проведення консультацій з батьками дитини з ООП;
- сприяння формуванню психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі з дитиною з ООП;
- підготовка звіту про результати надання психологічних послуг дитині із зазначенням динаміки її розвитку.

Основні функції соціального педагога:

- соціально-педагогічний патронаж здобувачів освіти і їх батьків (законних представників).
  - виявлення соціальних питань, які потребують негайного вирішення, за потреби направлення до відповідних фахівців з метою надання допомоги;
  - вивчення соціальних умов розвитку дітей з ООП;
  - планування і реалізація завдань соціалізації здобувачів освіти, адаптації їх у новому колективі і соціальному середовищі, надання допомоги дітям і сім'ям, що знаходяться у складних життєвих обставинах або потребують посиленої педагогічної уваги, участь у команді супроводу;
  - проведення індивідуальної роботи з дітьми з ООП, залучення їх до роботи в гуртках, секціях та інших об'єднаннях;
  - надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі;
  - захист прав дітей з ООП, за відповідним дорученням представлення їхніх інтересів у правоохоронних і судових органах та інших організаціях.

Про додаткові психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові заняття (послуги), які проводять (надають) фахівці (із числа працівників закладу освіти та у разі потреби – додатково залучені фахівці), з якими заклад освіти або відповідний орган управління освітою укладають цивільно-правові договори визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-%D0%BF>

Окрім вищезазначеного важливим завданням у роботі психологічної служби у закладах освіти з інклюзивною формою навчання є:

- 1) добір діагностичного інструментарію, придатного для роботи з різними категоріями дітей, відповідно до наявних порушень розвитку;
- 2) уточнення змісту та методів корекційної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, з урахуванням результатів психологічної діагностики;
- 3) упровадження комплексних корекційних стратегій, які б містили, крім навчання, ще й ігрові засоби та рекомендації щодо сімейного виховання;
- 4) участь у роботі команди психолого-педагогічного супроводу;
- 5) взаємодія з працівниками інклюзивно-ресурсного центру.

Звертаємо увагу, що Міністерство освіти і науки України рекомендує методичний посібник для практичних психологів, соціальних педагогів

«Технології психологічного забезпечення освітнього процесу в інклюзивній школі». Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psychologiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/>

Методичні матеріали розміщені в посібнику – це спроба укласти добірку професійного інструментарію для працівника психологічної служби, яка включає в себе сучасні практичні методи, прийоми, форми психологічного забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти.

Проблема подолання дитячої психотравми є актуальною та своєчасною для українського суспільства. Події останніх років показали, що найвразливішою категорією населення до суспільних потрясінь є діти і підлітки. Психотравма є небезпечною тим, що руйнує уявлення дитини про життя, його цінності та ідеали. У результаті травми в особистості різко змінюється звична картина світу, зникає довіра до нього, деформується система відносин з оточуючими людьми, зникає довіра до дорослих, втрачається позитивна перспектива на майбутнє.

Психологічна служба у системі освіти є важливою складовою державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України і діє з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості. Особливо ця функція служби важлива в умовах складної соціально-політичної ситуації в країні.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 року № 944-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року» серед заходів, що мають бути здійснені є надання психологічної підтримки та послуг щодо розвитку мовлення для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, які мають особливу потребу у цьому. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2018-%D1%80>

Також Міністерство освіти і науки України на допомогу працівникам психологічної служби надіслало листи: від 11.03.2014 №1/9-135 «Про надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу». Режим доступу: <https://tetyanapelekh.files.wordpress.com/2014/08/d0bbd0b8d181d182d0b8-d0bcd0bed0bd-d189d0bed0b4d0be-d0bcd196d0b3d180d0b0d0bdd182d196d0b2.docx>

від 02.04.2014 № 1/9-186 «Щодо навчання дітей військовослужбовців, які переїхали з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя на постійне місце проживання до інших населених пунктів України». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-186729-14>

Залежно від часу надання допомоги і від вирішуваних завдань можна виокремити екстрену, короткострокову і пролонговану психологічну допомогу.

Екстрена допомога необхідна безпосередньо після травмуючої події – в перші кілька днів. Вона надається також у разі появи гострої симптоматики в результаті додаткових стресів.

Короткострокова допомога надається протягом перших тижнів, місяців після психотравми. Якщо дитина не отримала такої допомоги своєчасно, то нерідко доводиться надавати її відстрочено. У цьому випадку така допомога виявляється менш ефективною і може потребувати більше часу.

Пролонгована допомога здійснюється протягом декількох років після психотравми.

Для відновлення нормального психологічного стану дитини після пережитих подій великого значення набуває корекційна робота із сім'єю. Унаслідок травми порушуються нормальні дитячо-батьківські зв'язки, виникають симбіотичні або вимушено дистантні відносини між дитиною і батьками. При появі в дитини порушень поведінки батьки відчують свою некомпетентність і безпорадність і мимоволі сприяють закріпленню негативних поведінкових стереотипів: потурають дитячим примхам, надмірно гостро реагують на іпохондричні скарги, оберігають від зіткнень із найменшими життєвими труднощами.

Якщо психологічну травму пережили і батьки, і дитина (що типово для сучасної соціально-політичної ситуації), то темпи відновлення їх психологічного стану істотно змінюються. Зазвичай діти швидше повертаються до нормального емоційного рівня завдяки більшій психічній гнучкості і адаптивним можливостям. Стан батьків змінюється повільніше і перешкоджає нормалізації психічного розвитку дітей. Незважаючи на те, що батьки стурбовані наданням допомоги своїм дітям, недостатня критичність до власного психоемоційного стану нерідко змушує їх самих уникати психологічної допомоги. У зв'язку із цим особливу увагу слід звернути на залучення батьків до роботи над власними психологічними проблемами і труднощами.

Ефективною формою організації діяльності закладу освіти щодо надання допомоги дітям є проведення психолого-педагогічного консилиуму.

Психолого-педагогічний консилиум дозволяє об'єднати зусилля педагогів, працівників психологічної служби та інших учасників освітнього процесу, які зацікавлені в успішному навчанні і повноцінному розвитку дітей і підлітків, намітити цілісну програму індивідуального супроводу та адекватно розподілити обов'язки і відповідальність за її реалізацію.

Будь-які відомості про учня та його сім'ю надаються та обговорюються учасниками тільки за тими параметрами, показниками та характеристиками, в яких наявна важлива для роботи консилиуму та супроводження інформація.

Рішеннями консилиуму є рекомендації з розробки комплексної програми супроводження, що узгоджуються з усіма учасниками і є обов'язковими для всіх фахівців, котрі ведуть навчальну, виховну, корекційну та розвиткову роботу з учнями. Рекомендації мають бути занесені в індивідуальну картку дитини, яку оформляє працівник психологічної служби з перших днів перебування дитини в закладі освіти.

Зокрема, індивідуальні характеристики – демографічні та особистісні. Так, маленькі діти адаптуються швидко й успішно, для школярів ж цей процес виявляється більш болісним, оскільки в класі вони повинні у всьому бути схожим на своїх однокласників – зовнішнім виглядом, манерами, мовою тощо. Важким випробуванням виявляється зміни культурного оточення для дорослих людей.

Важливим моментом адаптації дитини до нових умов проживання є фізіологічна адаптація, яка має етапи:

- орієнтувальний, коли на весь комплекс нових впливів, які пов'язані з переселенням, відповідають бурхливою реакцією практично всі системи організму;

- нестійке пристосування, коли організм шукає і знаходить якісно оптимальні (чи близькі до оптимальних) варіанти реакцій на ці впливи;

- відносно стале пристосування, коли організм знаходить найкращі варіанти реагування на навантаження, з меншим напруженням усіх систем.

Працівники психологічної служби у питаннях превентивних заходів мають знайти нові підходи до взаємодії з учнями та їхніми батьками. У цьому можуть допомогти різні профілактичні програми навчання учнів новим формам поведінки, виховання стресостійкості особистості, здатної самотійно, ефективно і відповідально будувати своє життя. Профілактичні програми, призначені для проведення групових занять з учнями та їх батьками, можуть включати:

- групові заняття з розвитку комунікативних навичок як в учнів, так і в батьків;
- групові заняття з профілактики асоціальної поведінки з основами правових знань;
- групові заняття, спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей тощо.

Освітня діяльність

Одним із напрямів діяльності працівників психологічної служби у системі освіти є освітня діяльність, яка включає підвищення психологічної культури всіх учасників освітнього процесу. Освітня діяльність – форма активного співробітництва, направлена на удосконалення, розвиток, формування особистості.

У закладах освіти цей напрям роботи реалізується працівниками психологічної служби через викладання освітнього матеріалу за програмами курсів за вибором, факультативів, гуртків психологічної та соціально-педагогічної спрямованості.

Факультативні та інші заняття і тренінги, що проводять працівники психологічної служби дозволяють сформувати у здобувача освіти навички спілкування з однолітками і дорослими, уміння розв'язувати чи уникати конфліктних ситуацій, адекватно ставитися до збереження власного здоров'я, попередити чи подолати шкідливі звички, протидіяти насильству, розвинути психологічну культуру здобувачів освіти.

За зведеними даними, що надійшли від обласних навчально-методичних центрів/кабінетів/лабораторій працівники психологічної служби за 2018/2019 навчальний рік надавали психологічні та соціально-педагогічні послуги усім учасникам освітнього процесу. Фахівці психологічної служби приділяли увагу освітній діяльності, зокрема, даним напрямом діяльності було охоплено: 312 280 здобувачів освіти, 67 957 педагогічних працівників, 101 489 батьків та інших законних представників.

Комісією з психології та педагогіки Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України для використання у роботі практичними психологами і соціальними педагогами надано гриф МОН на програми факультативів, спецкурсів і курсів за вибором, що були розроблені працівниками психологічної служби у системі освіти і пройшли апробацію у закладах освіти та рецензування науковців і практиків, а саме:

- Н. О. Сидоренко «Програма корекційно-розвивальних занять «Психологічні перлинки для кожної дитинки».

- Н. О. Сидоренко, Л. А. Кльоц «Програма корекційно-розвивальних занять «Лісова абетка».
- І. Г. Євстаф'єва «Програма «Основи самовизначення особистості».
- Д. Д. Романовська, С.М. Бобик «Програма факультативного курсу «Мандруючи до зрілості» для учнів 8-9 класів ЗЗСО;
- Д. Д. Романовська, О.В. Зузак «Програма факультативного курсу «Основи психології та педагогіки» для учнів 10-11 класів ЗЗСО.
- О. Л. Мельникова «Програма з розвитку моральної свідомості молодших школярів «Скринька чеснот».

Перелік факультативів, спецкурсів і курсів за вибором, що були розроблені працівниками психологічної служби у системі освіти і пройшли апробацію у закладах освіти розміщено за посиланням: <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/fakul-tatyvy/>

Консультування

Консультування у роботі працівників психологічної служби є одним із найзатребуваніших напрямів роботи. Індивідуальним та груповим консультуванням було охоплено 5 618 108 учасників освітнього процесу, де 3 443 150 осіб проконсультовано у груповій формі, а 2 174 958 респондентів – індивідуально.

Консультування (індивідуальне, групове), здійснюється, зазвичай, за запитом, з тих проблем, які озвучують педагоги, батьки. Особливістю консультування як форми взаємодії між учасниками освітнього процесу є акцент на власну відповідальність того, хто просив про допомогу. Важливою особливістю консультування батьків, наприклад, є неприпустимість «виховних», моралізаторських нот у спілкуванні, оскільки це нівелює саму ідею підтримки та взаємодії у освітньому процесі. Консультації практичного психолога закладу освіти з освітніх питань мають на меті допомогти батькам краще зрозуміти причини особливостей поведінки дитини, знайти з нею спільну мову, зрозуміти її потреби і вирішити конфліктні ситуації, навчитися підтримувати дитину.

Батьки (опікуни) можуть звернутись до працівника психологічної служби закладу освіти із проханням про надання психолого-педагогічного висновку щодо стану дитини (учня, вихованця). Найчастіше таке трапляється у випадках судового вирішення сімейних конфліктів (розлучення батьків, встановлення опікунства тощо). Аби уникнути непорозумінь та некоректного використання психолого-педагогічної документації поза закладом освіти, обов'язково необхідно офіційно оформити такий висновок, вказуючи предмет обстеження (емоційний стан учасника освітнього процесу, особливості розвитку тощо), діагностичні методики, які було використано під час обстеження (із вказуванням основних результатів діагностики), висновок про стан дитини та рекомендації батькам (чи особам, що їх замінюють) щодо умов для успішного розвитку та комфортного емоційного стану дитини. Висновок підписує практичний психолог, який проводив діагностику, у разі необхідності класний керівник (вихователь) та директор закладу освіти. Варто пам'ятати, батьки доглядають за дитиною та виховують її з огляду на власний досвід та розуміння цього процесу. Інколи вони можуть помилятися, або не бачити певних недоліків свого батьківського впливу. Відтак, працівник психологічної служби повинен бути максимально коректним у

висловленні зауважень (якщо такі мають місце), рекомендацій щодо корекції батьківської поведінки по відношенню до дитини. Якщо мова йде про необхідність проведення корекційно-розвиткової роботи із дитиною, батьки мають бути поінформовані про програму цієї роботи та залучені до неї в першу чергу.

Зв'язки з громадськістю

Стосовно діяльності психологічної служби щодо зав'язків із громадськістю маємо зазначити, що у 2018/2019 навчальному році практичні психологи та соціальні педагоги надали послуги 770 124 особам.

Робота фахівця психологічної служби спрямована, в першу чергу, на батьків, оскільки вони є основним соціальним середовищем, з якого діти черпають зразки поведінки. Важливо пам'ятати, що батьки – партнери психологічної служби, закладу освіти, а не об'єкти виховання.

Відтак, тональність спілкування, форми та методи мають бути підібрані коректно, створюючи атмосферу партнерства. Завдання працівника психологічної служби створити умови для рівного розвитку всіх дітей, без винятку, залучення всіх батьків до освітнього процесу.

Робота психологічної служби зорієнтована на розвиток, розширення та зміцнення зв'язків з представниками громадських та міжнародних організацій, які працюють у цій сфері.

Просвітницька робота

Окремо варто звернути увагу на просвітницьку роботу фахівців психологічної служби закладів освіти з учасниками освітнього процесу. Проаналізувавши просвітницьку діяльність працівників психологічної служби за 2018/2019 н.р. з'ясовано, що було охоплено 3 373 571 здобувачів освіти, 787 435 педагогів, 1 672 511 осіб батьків.

Наголошуємо на необхідності проведення з керівниками освітніх закладів спеціальних занять, семінарів, тренінгів з наданням об'єктивної інформації про професійні можливості працівників психологічної служби, нормативно-правові засади їх діяльності та роль у забезпеченні ефективності освітніх реформ.

У межах своєї компетенції працівники психологічної служби залучаються до заходів з підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків, інших законних представників, та осіб, які постійно контактують із дітьми, беруть участь у заходах із попередження торгівлі людьми, зокрема дітьми, виявлення постраждалих осіб та надання комплексної допомоги.

За результатами дослідження щодо стану виконання у системі освіти законодавства у сфері протидії торгівлі людьми та діяльності закладів освіти стосовно надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми (наказ МОН від 18 вересня 2018 року № 1/9-557 ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти») рекомендуємо наступне:

- включити до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти навчальні курси, лекції та практичні заняття з питань протидії торгівлі людьми;

- утворити та забезпечити діяльність робочих експертних груп при регіональних постійно діючих комісіях з питань обміну інформацією про запобігання торгівлі людьми та координацію зусиль у боротьбі з нею;

- підвищувати рівень інформованості населення щодо засобів і методів, які використовуються торговцями людьми, шляхом організації та здійснення інформаційно-просвітницьких заходів;

- продовжити видання інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми та проблем соціального захисту дітей і молоді;

- проведення досліджень щодо виявлення груп ризику;

- рекомендувати закладам освіти постійно висвітлювати інформацію на сайтах та в засобах масової інформації про заходи із запобігання і протидії торгівлі людьми;

- розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, широко використовувати міжнародний досвід у запобіганні та протидії торгівлі людьми, захисті прав осіб, що постраждали від таких злочинів, розшуку осіб, які зникли за кордоном, поверненні додому та реабілітації осіб, що постраждали від торгівлі людьми;

- організувати інформаційні кампанії щодо ризиків потрапляння у ситуації торгівлі людьми з особливим наголосом на випадках трудової експлуатації на території України;

- проведення для викладачів та майстрів виробничого навчання професійної (професійно-технічної) освіти курсів (спецкурсів) підвищення кваліфікації, інформаційних тренінгів, занять, круглих столів тощо з питань протидії торгівлі людьми.

З метою підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі людьми потребує удосконалення методична робота з педагогічними працівниками закладів освіти, також слід проводити роботу щодо роз'яснення та вивчення чинного законодавства, міжнародних актів.

Таким чином, робота, спрямована на запобігання експлуатації і торгівлі людьми в Україні, має містити ґрунтовний матеріал для проведення просвітницької діяльності з учасниками освітнього процесу, забезпечувати доступність інформації та матеріалів державного і міжнародного законодавства щодо проблем дискримінації жінок, торгівлі людьми, сприяти ефективному використанню правової системи для захисту прав.

Також Міністерство освіти і науки наголошує, що керівники закладів освіти у разі оцінювання діяльності педагогів мають враховувати рівень їхньої активності з питань профілактики негативних явищ, зокрема, і запобігання торгівлі людьми, та сприяти проведенню такої роботи на організаційному рівні.

Для проведення планомірної та систематичної роботи щодо ознайомлення здобувачів освіти зі своїми правами, для уникнення ситуацій їх порушення, для можливості захисту, відновлення порушених прав, поваги прав інших людей, сприяння формуванню високого рівня правової культури рекомендуємо використовувати такі інноваційні форми роботи: тренінги, заняття з елементами тренінгу, форуми-театри, мозкові штурми, брейн-стормінги, роботу в малих групах, печатки, дискусії, дискусійні платформи, дебати, рольові ігри, відеолекції, виставки плакатів, фоторобіт, конкурси малюнків, соціальних роликів, арт-інсталяції, марафони листів дітей до батьків, флешмоби, воркшопи,

ток-шоу, прес-конференції, переговори, мікрофон, бібліомікси, каравани історій, квести, тематичні просвітницькі тижні, акції, велнес-тренінги, геокешинги, ковёркінги, флешбеки, шкільні медіації, медіації однолітків, методичні брифінги, круглі столи, семінарські заняття, конференції, соціальні диктанти з творчими завданнями, сімейні журнали, оформлення тематичних полиць тощо.

Зміст просвітницької роботи у закладі освіти значною мірою визначається віком дітей. Адже для кожного віку мають місце свої характерні психологічні особливості та проблеми психічного розвитку, які вимагають уваги з метою попередження їх загострення. Просвітницька робота психологічної служби може бути здійснена тільки за умови спільного її планування та організування. Дуже часто можна зустріти ситуації, в яких психолог, соціальний педагог опиняються «сам на сам» із батьками, практично без участі інших педагогічних працівників. Якщо враховувати, що метою цієї роботи є створення комфортного розвиваючого середовища для дітей, в ній мають брати участь усі учасники освітнього процесу. Цього досягти можна лише за умови, що керівництво закладу освіти планує просвітницькі заходи як основні.

Нормативна база

Одним із головних інструментів керівника закладу освіти щодо управління психологічною службою є планування. Орієнтирами у плануванні роботи практичного психолога і соціального педагога закладу освіти виступають нормативно-розпорядчі документи. З іншого боку, перспективне та річне планування діяльності закладу освіти є важливою підставою узгодження плану діяльності фахівців психологічної служби із потребами закладу освіти.

Отже, надаємо перелік нормативної документації для використання у роботі практичними психологами і соціальними педагогами, а саме:

Накази МОН

Наказ МОН «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Профілактичні програми» від 01.10.2018 № 1044.

Наказ МОН «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами і службами» від 02.10.2018 № 1047.

Наказ МОН «Про створення робочої групи з розроблення нормативно-правових актів щодо забезпечення діяльності психологічної служби у системі освіти України» від 07.02.2019 № 146.

Наказ МОН «Про проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Проектне управління особистісним розвитком учнів в освітньому середовищі об'єднаних територіальних громад на 2018-2023 роки» від 21.03.2019 № 387.

Наказ МОН «Про результати III етапу Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Профілактичні програми» від 02.05.2019 № 593.

Наказ МОН «Про деякі питання організації навчання фахівців інклюзивно-ресурсних центрів» від 17.05.2019 № 671.

Листи МОН

Лист МОН «Про документацію працівників психологічної служби у системі освіти України» від 21.08.2018 № 1/9-529.

Лист ІМЗО «Про внесення змін до програм курсів (спецкурсів) підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо запобігання та протидії домашньому насильству від 12.09.2018 № 22.1/10-3224.

Лист МОН «Про проведення у 2018-2019 роках Всеукраїнського моніторингового дослідження стану виконання у системі освіти законодавства щодо протидії торгівлі людьми» від 18.09.2018 № 1/9-557.

Лист МОН «Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей» від 30.10.2018 № 1/9-656.

Лист МОН «Про перелік навчальної літератури, рекомендованої Міністерства освіти і науки України для використання у закладах освіти» від 12.11.2018 № 1/9-690.

Лист ІМЗО щодо практичного використання навчально-методичного посібника, онлайн-курсу «Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах від 28.12.2018 № 22.1/10-6804.

Лист МОН «Про апробацію документації працівників психологічної служби у системі освіти України» від 29.12.2018 № 1/9-793.

Лист ІМЗО щодо курсів підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів у 2020 році від 27.05.2019 № 22.1/10-2045.

Перелік документів нормативно-правового забезпечення фахівців психологічної служби у системі освіти України розміщено на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за посиланням, що постійно оновлюється та доповнюється:

<https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/>

Організаційно-методична робота

Особливої уваги потребує питання організаційно-методичного забезпечення проведення навчально-методичних заходів. Мова йде про підготовку до проведення методичних заходів: це стосується ставлення практичних цілей та завдань, формулювання очікуваних результатів, визначення кола учасників та виконавців, окреслення критеріїв оцінювання результатів, визначення способів (форм і методів) досягнення результатів та конкретне планування послідовності дій в процесі. Найважливішою умовою планування роботи на районному та обласному рівнях є акцент на необхідності врахування потреб у професійному розвитку конкретного фахівця. Робота методичного об'єднання проводиться за різними формами (теоретичні семінари, доповіді, повідомлення, семінари-практикуми, диспути-дискусії, ділові та рольові ігри тощо), але має плануватись відповідно до запитів її учасників і з огляду на реальні часові можливості.

Консультації, супервізійні сесії, наставництво - є складовою професійного розвитку фахівця, який здійснюється за індивідуальними планами з урахуванням його професійних потреб. Вони передбачають систематичне вивчення психолого-педагогічної, наукової літератури, участь у роботі методичних об'єднань, семінарів, конференцій тощо. До колективних форм проведення методичної роботи відносяться: районні (міські) методичні об'єднання, методичні оперативні

наради, випуск методичних бюлетнів, рекомендацій науково-практичних конференцій, інформаційні повідомлення, практичні заняття, тренінги, диспути, ділові та рольові ігри, бесіди, семінари-практикуми, школи передового педагогічного досвіду, проблемні (інноваційні) групи. Звертаємо увагу, що працівники психологічної служби, закладу освіти (практичні психологи та соціальні педагоги) здійснюють діяльність як у закладі освіти (психологічна просвіта, діагностична, консультативна, освітня діяльність, обробка результатів досліджень тощо), так і за його межами (підготовка до проведення заходів, оформлення робочої документації, планування, звітність, робота у навчально-методичних та наукових центрах, громадських організаціях тощо).

Професійна майстерність фахівців психологічної служби

У 2019/2020 н.р. продовжується Всеукраїнський конкурс авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» (наказ Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2018 року № 555, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26 червня 2018 року за № 744/32196.) (електронний реєстр доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0744-18>).

Метою конкурсу є виявлення та поширення кращого досвіду, оптимізація інноваційної діяльності працівників психологічної служби, підвищення професійної компетентності, якості програм, реалізації творчого потенціалу, престижності професії практичних психологів та соціальних педагогів.

Конкурс проводитиметься щорічно на засадах відкритості, прозорості та гласності за однією номінацією, визначеною організатором, у три етапи окремо для практичних психологів та соціальних педагогів.

Номінацією цього року є корекційно-розвиткові програми, що спрямовані на попередження та корегування проблем, труднощів, подолання шкідливих звичок, негативних емоційних станів, усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, подолання різних форм девіантної поведінки, адаптацію до умов навчання і життєдіяльності тощо.

Форма проведення конкурсу – заочна.

Керівникам обласних, районних, міських управлінь освіти і науки у новому навчальному році необхідно інформувати керівників закладів освіти та вжити заходів щодо проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі».

Фахівцям психологічної служби необхідно усвідомити свою важливу роль у період змін та впровадження інновацій у систему освіти, організувати такий психолого-педагогічний супровід освітнього процесу, за якого всі його суб'єкти зможуть розкрити свій освітній потенціал. У контексті радикального оновлення системи освіти психологічна служба сучасного закладу освіти як ніколи покликана сприяти покращенню умов для розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу, здійснювати психологічну підтримку й надавати допомогу всім учасникам освітнього процесу.

Для організації належного психологічного, соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу у 2019/2020 навчальному році **Міністерство освіти і науки України рекомендує:**

- вивчити детально ситуацію та домогтися стовідсоткового забезпечення закладів освіти, зокрема навчально-методичних центрів/кабінетів/лабораторій, методистами, практичними психологами, соціальними педагогами. При цьому радимо звернути увагу, що згідно із ст. 26 Закону України «Про освіту» керівник закладу освіти здійснює безпосереднє управління закладом та, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 № 1205, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 грудня 2010 р. за № 1308/18603, має право, у разі виробничої необхідності, змінювати штати окремих структурних підрозділів або вводити посади; у разі виробничої необхідності за рахунок спеціального фонду закладами загальної середньої освіти можуть бути введені додаткові посади;

- покращити методичне забезпечення діяльності працівників психологічної служби, зокрема і в закладах освіти новостворених територіальних громад;

- довести до керівників закладів освіти інформацію про нормативно-правові засади діяльності практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти, розподілення робочого часу та забезпечити їх робочими кабінетами;

- організувати участь у Всеукраїнському конкурсі авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі», зокрема моніторингових досліджень;

- впроваджувати шкільні служби порозуміння в закладах освіти;

- організувати психологічну та соціально-педагогічну допомогу постраждалим внутрішньо переміщеним здобувачам освіти, їхнім батькам та членам родини в адаптації до нових умов проживання і здобуття освіти, дітям і сім'ям учасників АТО;

- забезпечувати психологічне і соціально-педагогічне забезпечення та супровід інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами, консультативну і просвітницьку роботу з батьками;

- активізувати захист прав і свобод дітей, створення безпечного середовища (запобігання насильству в учнівському колективі та домашньому насильству);

- посилювати профілактичну роботу щодо протидії торгівлі людьми;

- підвищувати фахову компетентність педагогічних працівників;

- налагоджувати співпрацю з громадськими організаціями тощо.

Генеральний директор директорату
інклюзивної та позашкільної освіти

Валентина ХІВРИЧ